

90. výročí vzniku Československa a jeho armády

9
CAST

Rok 1938: Na prahu války

V průběhu roku 1938 se začala dramaticky vyhrcovat strategická situace Československa. Po připojení Rakouska k Německu již bylo jasné, že dalším cílem hitlerovské rozpínivosti se stane právě ČSR. Tato situace velmi urychlila přípravu obrany republiky, která vyvrcholila v září 1938. Československá armáda tehdy byla rozhodnuta bránit územní integritu a nezávislost své země.

Od převzetí moci v Německu nacistickou stranou (NSDAP) v lednu 1933 se situace ve střední Evropě začala poměrně rychlým způsobem zhoršovat. Nový režim vcelku nezakrytě požadoval revizi Versailleského bezpečnostního systému, na kterém byla založena mj. i existence suverénního Československa.

Prvním krokem k realizaci plánů německého vedení bylo obnovení branné moci bez poválečných omezení. Mírová smlouva omezovala početní stavy německé armády i námořnictva, omezovala počty válečného loďstva a zakazovala povinnou vojenskou službu, řadu moderních zbraní (tanky, bojová letadla, ponorky, bojové plyny) i výstavbu permanentního opevnění. Nacistická vláda v roce 1935 nejprve vypověděla omezení daná versailleskou mírovou smlouvou a vzápětí oznámila výstavbu nových ozbrojených sil. Přitom již řadu let (včetně období demokratické tzv. výmarské republiky) probíhala tajná výstavba moderní armády včetně utajené-

ho vývoje moderních zbraní, které se tajně testovaly na zkušebních polygonech v SSSR. To v polovině 30. let umožnilo velmi rychlou remilitarizaci Německa.

Pro evropské mocnosti přišel tento vývoj ve velmi nevhodnou chvíli. Francie i Velká Británie byly velmi oslabeny první světovou válkou a jejich ekonomiky proto velmi těžce nesly průběh tzv. velké hospodářské krize v letech 1929–1934. Oba spojenecké státy se v polovině 30. let potýkaly s obrovskými hospodářskými problémy, které neumožňovaly potřebné financování ozbrojených sil. Kvalita francouzské i britské armády tak začala od počátku 30. let rychle klesat. Francouzi navíc již od konce 20. let preferovali (mj. i kvůli nedostatku branců v důsledku nepříznivého demografického vývoje zapříčiněného první světovou válkou) defenzivní strategii. Tato obranná strategie se nejviditelněji projevila výstavbou linií mohutného permanentního opevnění na západních hranicích (nejzná-

mější je Maginotova linie budovaná od roku 1928), která odčerpávala značnou část nedostatkových finančních prostředků. To ještě prohloubilo zaostávání v mnoha oblastech výzbroje (zejména letectvo a válečné námořnictvo, v menší míře i tankové vojsko). Hospodářské problémy Francie vyvrcholily v době vlády Lidové fronty po roce 1935. Levicově orientovaná vláda tehdy prosadila (jako reakci na doznívající hospodářskou krizi) masivní zestátnování průmyslu i bankovního sektoru. Následné neuvážené reorganizace průmyslové základny vedly k faktickému zhroutilí francouzského zbrojního průmyslu, který v předválečných letech nebyl schopen efektivně reagovat na rychle se měnící požadavky ozbrojených sil.

Poněkud menšími problémy procházela v tomto období i britská ekonomika, ale i v této zemi došlo ve 30. letech k výraznému podcenění výdajů na ozbrojené síly. Důsledkem toho bylo rychlé zastarání britské výzbro-

je (zejména letecká a tanková technika, ale kupodivu i tradičně preferované námořnictvo), ze kterého se královské ozbrojené síly s nejvyšším vypětím (a vydatnou americkou pomocí) dostaly až v průběhu 40. let.

Remilitarizace Německa a obsazení Porýní

Toto oslabení evropských mocností umožnilo v polovině 30. let rychlé posilování nacistického Německa, kde do značné míry centralizované řízení ekonomiky bez ohledu na dlouhodobé dopady na národní hospodářství umožnilo během několika málo let vybudovat relativně silné ozbrojené síly. V letech 1935–1936 se početní stav německé pozemní armády (Heer) pohyboval již kolem 550 000 mužů, což byl více, než pětinašobek dřívějšího Reichswehru, který respektoval versailleská omezení. Současně bylo budováno i vojenské letectvo (Luftwaffe) a válečné námořnictvo (Kriegsmarine) jako samostatné složky ozbrojených sil. Od srpna 1935 byla oficiálně obnovena i činnost německého generálního štábu. Takto překotná výstavba ozbrojených sil samozřejmě přinášela řadu významných problémů jak organizačního charakteru (nedostatek vycvičených branců i kvalifikovaných důstojníků, z toho vyplývající zpoždění výstavby jednotlivých útvarů), tak i ekonomického (chronická nerovnováha národní ekonomiky hrozící hlubokou hospodářskou krizí, nedostatek devizových prostředků, vážnoucí dodávky výzbroje a výstroje apod.).

První známkou německých snah o revizi poválečného uspořádání v Evropě bylo obsazení demilitarizovaného pásma v Porýní (Ver-

■ Při předválečných cvičeních byl velký důraz kladen na nácvik součinnosti pěchoty s tankovými oddíly

významnější reakci. Teprve po deseti dech byl u Společnosti národů podán formální protest vlád Francie a Velké Británie.

Po obsazení Porýní již bylo zcela jasné, že německé agresí ve střední Evropě nebudou rozhodující mocnosti schopny klást aktivní odpor. To Hitlera a další nacistické špičky povzbudilo k dalším akcím. Po referendu v Sársku, které jednoznačně rozhodlo o připojení tohoto území k Německu, se do centra pozornosti dostalo Rakousko a Československo.

Obsazení Rakouska

Již v roce 1935 Hitler vydal příkaz k přípravám na obsazení Rakouska. Po několika rámcových plánech byl v červnu 1937 vypracován Plán Otto (Sonderfall Otto), který předpokládal rychlé obsazení Rakouska, jakmile bude dosaženo vhodné mezinárodní

výhodu praktického obklíčení Čech a Moravy a výrazně tak omezovalo možnosti obrany československé armády. Přesto však až do března 1938 nebyly vypracovány podrobné taktické plány na obsazení Rakouska.

V Rakousku došlo na počátku března 1938 k vnitropolitické krizi, kterou obratně využili místní nacisté. Kancléř K. Schuschnigg se na poslední chvíli pokusil zachránit nezávislost země vypsáním referenda o dalším osudu země. Termín hlasování byl určen na 13. března 1938. Protože reálně hrozilo, že se většina Rakušanů v plebiscitu rozhodne pro nezávislost na Německu, Hitler rozhodl, že o den dříve vstoupí německá armáda spolu s oddíly SS a SA do Rakouska. I přes značně improvizovaný charakter tento vpád do podunajské země proběhl bez větších problémů. Dezorientovaná rakouská armáda se, až

■ Páteř lehkých bombardovacích letek československého letectva tvořily i v roce 1938 zastaralé dvouplošné letouny Aero Ab.101. Tento létal u 73. letky leteckého pluku 6.

sailleská mírová smlouva zakazovala jakoukoliv vojenskou přítomnost Německa v pásmu cca 50 km podél Rýna, které tak tvořilo nárazníkové pásmo proti případnému útoku na Francii či Belgii). Dne 7. března 1936 německá armáda vstoupila do demilitarizované zóny, aniž by se Francie zmožila na jakoukoliv

situace (tj. hlavně souhlasu Itálie, která svým zásahem prakticky zmařila nacistický puč v Rakousku již v roce 1934). Plány na obsazení Rakouska přitom byly vypracovávány v koordinaci s přípravou na válku s Československem. Obsazení Rakouska totiž přinášelo německé armádě rozhodující strategickou

na dvě nevýznamné výjimky, nebyla schopna postavit německým oddílům na odpor a již v ranních hodinách bylo vzdušným výsadem obsazeno vídeňské letiště a následně i nejdůležitější místa hlavního města. I když byl postup pozemních jednotek výrazně pomalejší, než bylo původně plánováno, na

úspěchu německého vpádu to už nemohlo nic změnit. Již 13. března 1938 vyhlásil Hitler začlenění (Anschluss) Rakouska do Říše jako tzv. Východní marku (Ostmark). Rakouská armáda byla začleněna do německých ozbro-

Urychleně byly budovány oddíly Stráže obrany státu (SOS), které sice formálně podléhaly ministerstvu vnitra jako bezpečnostní složka, ale výcvik a materiální vybavení, stejně jako velitelské kádry, zabezpečovala armáda. Poz-

V této souvislosti se začal pro území s převažujícím německým obyvatelstvem používat termín Sudety, i když z historického hlediska nebyl nijak relevantní (původně označoval pouze část severovýchodních pohraničních

V bouřlivém roce 1938 pomáhaly československý vzdušný prostor hájit i letouny Četnických leteckých hlídek. Ty sice organizačně spadaly pod ministerstvo vnitra, ale personál i výzbroj zabezpečovalo vojenské letectvo. Jedním z letounů ČLH byla v roce 1938 i Avia B.534.371, která nesla značku OK-PAR.

jených sil, ale značná část vyšších důstojníků byla rychle propuštěna ze služby a část dokonce skončila v dočasně internaci v koncentračním táboře Dachau.

Československo ve stínu anšlusu

Československá vláda reagovala na obsazení Rakouska poměrně rychle. Kromě diplomatických jednání s právě ustavenou francouzskou vládou L. Bluma, která československého velvyslance Osuského ubezpečila o své ochotě pomoci ČR v případě napadení Německem, vydala pokyn ke zvýšení ostrahy jižních hranic. Obsazení Rakouska totiž významným způsobem změnilo strategickou situaci ČR. Nejen, že se o 832 km prodloužila společná hranice s Německem, ale také začalo reálně hrozit obklíčení českých zemí vstřícným úderem z obsazeného Rakouska a německého Slezska. Toto nebezpečí bylo o to větší, že jižní hranice dosud nebyly intenzivněji opevňovány a hlavní síly československé armády byly soustředěny na stávajících hranicích s Německem.

Naše armáda zůstala v době anšlusu Rakouska ve svých posádkách. Bezprostředně byla nařízena pouze zvýšená pohotovost velitelských a zpravodajských struktur. Bylo však zaznamenáno několik přeletů německých průzkumných letadel nad jižní Moravou, což vyvolalo neúspěšné diplomatické protesty velvyslance v Berlíně. V následujících dnech však na změněnou strategickou situaci hlavní štáb československé armády reagoval řadou opatření. Bylo nařízeno zlepšení systému ostrahy státní hranice a pohraničních území.

ději došlo i k přesunům několika armádních hraničářských praporů na bývalé rakouské hranice a současně byly posíleny i pěší divize dislokované v pohraničních oblastech (České Budějovice, Brno, Bratislava).

Další reakcí na obsazení Rakouska bylo zintenzivnění výstavby linií opevnění na jižní hranici a na nejkritičtějších úsecích severních Čech a Moravy.

Ostraha hranic v květnu 1938

Po obsazení Rakouska se pozornost německého vedení zaměřila na Československo. Záminkou pro stupňování požadavků vůči československé vládě se stalo údajné utiskování německé menšiny, která žila zejména v pohraničních oblastech Čech a Moravy.

hor v krkonoško-jesenické oblasti, v roce 1918 se jako Sudetská župa krátce označovala jedna ze separatistických oblastí ležících ve Slezsku a na Opavsku). Exponentem německé politiky v ČR se již od poloviny 30. let stala Sudetoněmecká strana (SdP) vedená Konradem Henleinem. Ta se postupně stala nejsilnější německou stranou v Československu a v parlamentních volbách v roce 1935 získala 15,2 % hlasů (tj. 1 249 350 hlasů z přibližně 3,5 milionu československých občanů německé národnosti). Politika SdP byla přímo ovlivňována (resp. řízena) z Německa, jehož ministerstvo zahraničí v podstatě Sudetoněmeckou stranu financovalo.

Vedení SdP začalo od počátku roku 1938 stupňovat požadavky na politickou a územní autonomii německé menšiny. Již

Pěší jednotka při nástupu ve druhé polovině 30. let

Formace průzkumných letounů Aero A.100 ze 63. letky LP2 v Olomouci

krátce po připojení Rakouska k Německu, 28. března 1938, navštívil Henlein Hitlera. Při této příležitosti Hitler jasně stanovil, že SdP musí neustále klást takové požadavky, které budou pro československou vládu nepřijatelné.

To se plně projevilo na počátku dubna 1938, kdy Sudetoněmecká strana razantně odmítla velmi velkorysý návrh nového národnostního statutu menšin v ČSR. Následně 24. dubna 1938 Henlein vyhlásil tzv. Karlovarské požadavky, které kromě dalšího prohloubení autonomie německých oblastí vznášely i zcela nepřijatelné požadavky, jejichž realizace by přímo ohrozila územní integritu ČSR.

Sudetoněmecké straně se na jaře 1938 podařilo zcela ovládnout veřejné mínění německé menšiny (v komunálních volbách konaných v květnu 1938 získala 90 % hlasů německých voličů), ale dokázala také za vydatné pomoci říšské propagandy vytvořit mediální obraz ČSR jako státu brutálně utiskujícího národnostní menšiny. To se projevilo zejména ve změně postoje francouzské a hlavně britské politické reprezentace. Ta vzhledem ke zjevné nepřipravenosti impéria na možnou válku zoufale hledala možnost mírového řešení konfliktu a byla kvůli získání potřebného času ochotna v podstatě k jakýmkoliv ústupkům. V tomto smyslu také vyznělo britsko-francouzské jednání na konci dubna 1938, z něhož vzešla demarše, která vyzývala ČSR k co největším ústupkům vůči požadavkům vznášeným SdP a k řešení rozporů cestou jednání. Deklarace současně proklamovala, že Británie není k Československu nijak smluvně vázána a nemůže mu tedy nijak pomoci.

„Malá“ mobilizace

K nepříznivému obrazu Československa na mezinárodní scéně bohužel přispěly i události konce května 1938. Vojenská zpravodajská služba vedená plk. F. Moravcem tehdy získala informace o masivním soustředování

německé armády podél československé hranice v Sasku a ve Slezsku. Tyto informace byly vyhodnoceny jako přímé přípravy na útok proti ČSR. Současně byly zachyceny i zprávy o tom, že se v době chystaných obecních voleb chystají v pohraničí četné nepokoje, které měly vyvrcholit ozbrojeným povstáním. Za tímto účelem byly do pohraničí ve velkém měřítku pašovány z Německa zbraně, jimiž byly vyzbrojovány bojůvky podřízené SdP.

Dne 19. května 1938 přerušil K. Henlein rozhovory s československou vládou a odjel do Mnichova. Následujícího dne proběhla jednání mezi ministerským předsedou M. Hod-

ková, která projednala zvýšenou ostrahu státních hranic. Na základě § 22 branného zákona bylo rozhodnuto plně mobilizovat jeden ročník záložníků a pět ročníků záloh technických jednotek. Celkem se tato opatření týkala 176 000 záložníků. Početní stav československé armády tak byl zvýšen z 195 000 na 371 000 mužů. Nešlo však o mobilizaci v pravém slova smyslu, protože nebyly aktivovány rezervní jednotky podle platných nástupních plánů a záložníci pouze posílili stávající útvary. Přesto se však pro ostrahu hranic v květnu 1938 vžilo označení „malá mobilizace“.

Již od rána 21. května 1938 pěší útvary zahájily obsazování krycích postavení u státní hranice. V průběhu dne bylo do pohraničních oblastí dislokováno i podpurné dělostřelectvo a byly aktivovány posílené hlídky Stráže obrany státu v počtu 27 000 mužů. Na hraničních přechodech byly vybudovány zátarasy, byly aktivovány dobudované linie pohraničního opevnění, do pohotovosti bylo uvedeno vojenské letectvo i útvary protivzdušné obrany. Veškerá opatření k ostraze státní hranice byla dokončena do 23. května 1938.

Nástup záložníků i rozvinutí útvarů do postavení podél státní hranice proběhly překvapivě rychle, ale celkový výsledek akce byl značně rozpačitý. Československá strana ji hodnotila jednoznačně pozitivně a uváděla, že rozhodný postoj odradil Hitlera od přímého útoku na ČSR. Avšak německá propaganda

Betonové zátarasy a ocelová závora tvořily přímé zabezpečení hraničních přechodů v roce 1938

žou a ministrem obrany F. Machníkem. Rozhovoru se účastnil i náčelník hlavního štábu arm. gen. L. Krejčí, který oznámil, že na česko-německých hranicích stojí 11 divizí Wehrmachtu a řada formací SS a SA připravených k útoku. Stejně informace byly v téže době předány i prezidentu E. Benešovi. Z jeho podnětu se ještě téhož dne večer sešla vláda,

získala „malou mobilizací“ efektní záminku k dalším útokům, které jako agresora líčily právě ČSR a vojenskou akci v pohraničí označovaly za další útok na německou menšinu. Německý postoj byl doprovázen i tvrdou diplomatickou reakcí, kterou představovala nota předaná ministrem zahraničí von Ribbentropem velvyslanci Mastnému. Německá

vláda se současně obrátila i na britského velvyslance Hendersona, kterého požádala o diplomatický zásah a dementovala všechny informace o pohybech svých vojsk v oblastech kolem hranic s ČSR. Výsledkem této soustředěné kampaně bylo vykreslení Českosloven-

mírových posádek, mobilizovaní záložníci zůstávali ve službě až do června 1938. Povolání byli postupně propuštěni do civilu až do 22. června. Přímá vojenská ostraha hranic z Maďarskem byla zrušena 6. června 1938 a v polovině měsíce byla odvolána i ostraha

a případně i proti Polsku) byl sice rozpracováván již od poloviny 30. let, ale dlouhou dobu pouze jako součást kombinovaného plánu pro současnou válku s Francií (někdy označovaný jako Plan Grün/Rot). Ten předpokládal soustředění většiny německých sil na západní frontě a proti Československu (za reálného předpokladu polské neutrality) mělo být nasazeno pouze osm pěších divízi, jedna tanková a jedna záložní. Německý generální štáb však nepokládal úspěšnou realizaci plánu Grün/Rot za reálnou. Současně však byly teoreticky rozpracovávány i základní teze pro případ útočné války.

V listopadu 1937 došlo k zásadní změně orientace německého válečného plánování. Po schůzce vrchního velení ozbrojených sil s Hitlerem a ministrem zahraničí von Neurathem začaly být připravovány plány na vedení útoku mj. i vůči Československu. Vzhledem ke stále zjevnější francouzské vojenské slabosti a z ní vyplývající neochoty k silové politice bylo již na této schůzce rozhodnuto o zahájení detailních příprav na realizaci plánu Grün – útoku proti Československu.

K intenzivnější přípravě operací proti ČSR však zřejmě došlo až po obsazení Rakouska. Dne 21. dubna 1938 formuloval A. Hitler politické i vojenské direktivy pro válku s Československem. Předpokládaly zahájení vojenských operací po důkladné diplomatické přípravě, která by odvrátila případný zásah velmocí. Jako záminka k bleskovému útoku měla sloužit nějaká vhodná událost (např. zavraždění německého velvyslance v Praze a pod.). Základní plán operace Grün předložil Hitlerovi gen. W. Keitel až 20. května 1938. Již z tohoto faktu jasně vyplývá, že německá branná moc skutečně v květnu 1938 nebyla připravena na útočnou válku proti Československu. V následujících dnech probíhaly podrobné konzultace velení armády s Hitlerem o jednotlivých aspektech připravované války. Jako mimořádně znepokojující byl zejména hodnocen stav německého těžkého dělostřelectva, které by zřejmě nebylo schopné účinného zásahu proti objektům čs. opevnění. Dne 30. května 1938 byly velitelským pozemního vojska, letectva i námořnictva předány směrnice pro plán Grün. Předpokládaly vypuknutí války do 1. října 1938.

Jan MÁČE ■

■ Základním prvkem palebné podpory československé pěchoty byly lehké kulometry vz. 26

ska jako zdroje napětí a možného válečného konfliktu ve střední Evropě. Smutnou skutečností je i to, že německé propagandisticko-diplomatické ofenzivě nedokázala československá vláda ani diplomacie efektivně čelit a západní veřejné mínění se do značné míry obrátilo proti ČSR. Květnová krize se také projevila v postojích slabé francouzské a zejména britské vlády. Ty se stále více stavěly odmítavě k případné podpoře Československa a ještě prohloubily úsilí o mírové urovnání sporů, což v dané situaci mohlo znamenat pouze uspokojení všech německých požadavků.

Pozadí květnových událostí roku 1938 je dodnes částečně zahaleno tajemstvím. Stalo se dokonce jedním z bodů jednání norimberského soudního tribunálu. Ten dal nakonec za pravdu postoji ČSR a konstatoval, že se skutečně připravoval vojenský vpád na jeho území. Pozdější výzkumy však naznačují, že se do značné míry mohlo jednat o velmi dobře zorganizovanou provokaci. Československá vojenská zpravodajská služba měla být dezinformována ve složité zpravodajské hře, ve které klíčovou roli hrál (zřejmě) dvojitý agent Paul Thümmel, známější jako legendární A-54. Tento důstojník německé vojenské zpravodajské služby Abwehr byl později F. Moravcem glorifikován jako nejvýznamnější zdroj československé rozvědky, ale v květnu 1938 zřejmě úspěšně pracoval pro německou stranu.

I přes značný diplomatický nátlak Francie a Velké Británie zůstala opatření k ostraze státní hranice platná ještě nějakou dobu. I když již 24. května 1938 byla omezena pohotovost hlídek SOS a na konci měsíce se vyšší vojenská velitelství vrátila do svých

hranic s Německem. Již o několik týdnů později se však situace v československém pohraničí začala opět vyhrocovat.

Změny německých plánů

Květnová krize se projevila i na německých přípravách na konflikt s Československem. Z dnes známých dokumentů vyplývá, že v květnu 1938 ještě německá branná moc nebyla na válku s tak silným protivníkem, jakým naše armáda nepochybně byla, připravena.

Nástupní plán Grün (pro vedení války na východní frontě – tj. zejména proti ČSR

■ Československý pěšák s lehkým kulometem vz. 26

Titulní foto: Maskované postavení dělostřelectva

Kresby: autor

Prameny:

Kol.: Vojenské dějiny Československa III. díl, naše vojsko 1987

John M.: Září 1938 I. a II. díl, Bonus A 1997

John M.: Září 1938 – Role a postoje spojenců ČSR, Votobia 2000

Straka K.: Československá armáda, pilíř obrany státu

z let 1932–1939, Avis 2007

<http://www.army.cz>